

A könyvben az *éducation* sajátos módon – a francia szakirodalom fogalmainak megfelelően – magában foglalja az oktatást, a közoktatási problémákat is. Azt mondhatnánk, hogy az oktatást és a nevelést hol túlságosan azonosítja, hol túlságosan szétválasztja. Az *éducation* több helyen, a mi terminológiánkra lefordítva, tanítást vagy köznevelést jelent. Viszont érthető és elfogadható számunkra is, hogy – mint a bevezetésben olvassuk – a nevelésnek három aspektusa van: a nevelési folyamat, a köznevelési rendszer és a nevelés eredménye. Az érdekelt tudományokat három csoportra osztja: 1. A nevelést mintegy előkészítő tényezőket elemzik az iskola működésének feltételeivel foglalkozó szakágazatok, a neveléstörténet, iskolaszociológia, iskolademográfia, köznevelés-gazdaságtan és az összehasonlító neveléstudomány. 2. A nevelés folyamatát vizsgáló tudományok: nevelés-fiziológia, neveléslélektan, a kiscsoportok társadalomlélektana, a kommunikációelmélet, szaktárgyi didaktika, módszertan, oktatáselmélet, oktatástechnika, értékeléselemélet. 3. A nevelést visszatekintve vizsgáló tevékenység: nevelésfilozófia, tervezés és modellelmélet.

Sajátos az építészeti szerepe: figyelemre érdemes az a megjegyzés, hogy az avitt, kaszárnyaszerű iskolaépület szinte rászorítja a nevelőt a drillre, ilyen iskolában nehéz modern elvek szerint nevelni.

A nevelés tudományos megalapozása tehát interdiszciplináris feladat. A tudomány emberének azonban ahhoz, hogy a nevelésnek segítséget adhasson, kapcsolatban kell lennie a mindennapos gyakorlattal, arra alapozódnak a statisztikák, amelyekre támaszkodik, azt írják le a modellek, amelyekkel dolgozik.

Ilyen munka megírását nemcsak a nagyközönség tájékoztatása indokolja, hanem a nevelés kiterjedése is. A permanens képzés a nevelés hatókörébe vonja a felnőttest, nevelés a kulturális munka is, így újabban még a nyugdíjasok „neveléséről” is beszélnek. A nevelés tehát napjainkban az egyén teljes, mindenre és minden életkorra kiterjedő formálása. A szerző felhívja figyelmünket, hogy a nevelés szorosabb kapcsolatban van az étellel, mint régebben, éppen ezért van szüksége egész sor szaktudomány segítségére. A filozófia jogait mindig elismerték, most már nélkülözhetetlen a szociológia, demográfia, közgazdaságtan stb. közreműködése is.

A tények és feladatok értelmezése kissé eklektikus, de közel áll a francia baloldal nézeteihez.

A szerző áttekinthetően írja le, hogy melyik tudomány mivel járul hozzá a nevelés ügyéhez. Saját észrevételeiben kevés az új, de megszívlelendő dolgokra hívja fel az olvasó figyelmét. (Pl. a neveléstudomány kánonja soha nem a kor gyakorlatának elméleti vetülete; a 18. században nem úgy nevelték a fiatalokat, ahogy Rousseau az *Émile*-ben javasolta.) Vannak a könyvben sematizáló ábrák, de a laikus megértés igényeihez alkalmazva. Helyenként azzal az érzéssel olvassuk a lapokat, hogy a szerző túlírja a témát, bizonyos részletkérdésekről a szükségesnél többet mond.

A könyvnek van egy olyan része, amely csak a szakembereket érdekelheti: az utolsó lapok, a caen-i egyetem neveléstudományi tanszékének oktatási programja.

Mialaret professzor rendszerezi, amit jórészt minden pedagógus tud, de – valljuk be – rendszeretlenül ismer, a részletek kapcsolatát nem látva. Gyakorlati hasznú olvasmány ez a kis könyv pedagógusoknak is. A nevelés azonban nemcsak a pedagógusok ügye; mint szülő, nagyszülő, majdnem mindenki kapcsolatba kerül vele. A nevelés *hogyanja* tehát nagyon sok embert érdekel, de ebből a könyvből tájékozódhatunk más izgató kérdésekről is: miért túlszűfolt az iskolák egy része, miért nem tud az iskola bizonyos nevelési és gazdasági nehézségektől megszabadulni, milyen a tanuló hatása a nevelőre (mert ez is fontos!) stb. A humán tudományokkal foglalkozó szakemberek figyelmét pedig a neveléssel kapcsolatos felelősségükre irányítja.

Bán Ervin

TAKÁCS ETEL: PROGRAMOZOTT OKTATÁS?

Budapest 1978. Gondolat Könyvkiadó. 128 oldal

Takács Etel könyve címében viseli azt a kérdőjelet, amely a *programozott oktatás* kifejezés láttán mindazokban támad, akik e „címszó” két évtizedes pályafutását publikációkban, saját gyakorlatukban végigkísérték, vagy sokat hallották emlegetni – esetleg olyanoktól, akik maguk is kevésbé alaposan ismerték. A belső borító szellemes karikatúráinak szövegei pedig éppenséggel meg is fogalmazzák

azokat a szövegeket, amelyek a programozott oktatással kapcsolatban gyakran elhangzanak. A könyv tehát vitákat a programozott oktatás ellen, vagy talán mellett – gondolhatnánk ezek után –, *de nem az*. A „Programozott oktatás?” a szó legnemesebb értelmében vett *tankönyv*: nem *tanokat* hirdető *könyv*, hanem *tanító könyv*: a programozott oktatással ismerkedő tanuló-olvasó okos és szellemes kalauza. Tanító könyv, mert elfogadja a kérdéseinket, és válaszol rájuk: előítéletektől mentesen, hitelesen, szakszerűen tájékoztat; és tanító könyv azért is, mert elfogadja kételkedő-vitaközö kérdőjeleinket, s miközben tájékozottan és elfogultság nélkül érvel, velünk töpreng, továbbgondolkodik, tisztán látni tanít.

A programozott oktatás nem az első, és talán nem is az utolsó azoknak a minden bajra orvoslást ígérő pedagógiai módszereknek a sorában, amelyeknek osztályrésze hirtelen fellángoló siker és gyors hitelvesztés volt. A pedagógiai divatok sebes váltakozása korunk társadalomfilozófiai útkeresésének egyik jellemző tünete. Ahhoz, hogy valaki egy-egy reklámozott módszer (amilyen a programozott oktatás mellett például az audiovizuális oktatás, a multimédia rendszerek, a számítógépes oktatás, stb.) maradandó értékeit el tudja választani a „divatos-korszerű” külsőségektől, ahhoz, hogy valaki az azonos márkanéven futó különféle termékek (esetünkben: programok) tömegében biztos ítélettel meg tudja különböztetni a jót a selejtestől, mély nevelésfilozófiai tudatosság és nagy didaktikai kultúra szükséges.

A szerző a programozott oktatás húsz évének kutatási eredményeiből és módszertani tapasztalataiból pontosan ki tudja szűrni azokat, amelyek a tömeges oktatás jelenkori feltételei között a pedagógiai gondolkodást megtermékenyítették, és melyek előrevisznek a tanulást irányító pedagógus és az önálló tanulást segítő taneszközök szervezett és humanizált munkamegosztása felé.

Már az első oldalon, még inkább a „Programozott beszélgetés a programozott oktatásról” c. fejezetből kiderül, hogy a szerző a „program” fogalmának azt a formai sallangoktól (össze-vissza olvasandó munkafüzet, apró lépegetés sok-sok oldalon, gépi oktatás stb.) mentes értelmezését választja tárgyalási alapul, amelynek lényege az önálló feldolgozásra alkalmassá tett tananyag, a szerző szavaival élve: a „fogyasztható információ”. Ez az értelmezés segíti az olvasót abban, hogy – miközben programozott formában megtanulja a programozott oktatás öt alapelvét – felülemelkedjék azokon a dogmákon, amelyek épp eme öt alapelv mechanikus értelmezéséből születtek, és maga is megfogalmazza azokat a kérdéseket, amelyeket a szerző is feltesz: kinek, mikor, milyen céllal, mit érdemes programozott formában tanítani.

Takács Etel a saját tantárgyi illetékességi körében válaszol: a magyar nyelvtan és helyesírás köréből választott programokon mutatja be, hogyan lehet formalizmustól mentes, ötletes gyakorlatok sorozatával programozni a tanulást. Saját példái sokkal rokonszenvesebbek, mint például a lineáris programozást bemutató „reklámprogram”. Maga a könyv bizonyítéka annak, hogy a szerző világosan látja a klasszikus értelemben vett oktatóprogramok érényeit és korlátait; a fejezetek anyagának feldolgozási formája hajlékonyan igazodik a fogyasztóhoz: olykor elbeszél, olykor szemléletet, máskor program-szerű, vagy éppen értelmező szótárszerű.

A negyedik fejezet (Hogyan készül a program?) egy mintaszerűen tanító helyesírási program bemutatásával vezet be a programkészítés műhelytitkaiba. Végül az utolsó fejezetben (A programozott oktatás pedagógiája) a szerző összefoglalja, és a nevelés, az iskolai oktatás tágabb kontextusában elemzi azokat a tanulságokat, amelyeket a programozott oktatás módszerének fejlődéséből, a programkészítés technikájából levonhatunk, és egyben perspektívákat nyit a tananyagkészítés és a tanulásirányítás megoldható és megoldandó problémái irányában.

A kötetet értékes függelékanyag egészíti ki, amelyben a szerző a program fogalmának számos definíciója közül ismerteti a legjobbakat, programmintákat közöl, megadja a legfontosabb szakkifejezések magyarázatát. A könyvet gazdag irodalomjegyzék teszi teljessé.

Mindez elegendő lenne arra, hogy a könyvet jó szakkönyvnek, a téma iránt érdeklődők fontos forrásirodalmának tekintsük. A könyv azonban sokkal több ennél, és ez a többlet az, amiért minden pedagógus, minden oktatástervező, minden tankönyvkiadó könyvespolcára ajánlani szeretnénk.

Takács Etel a pedagógia művelőinek azon ritka személyiségei közé tartozik, akik személyes emberi-nevelői kontaktust képesek teremteni azokkal, akikhez szólnak. És itt ráadásul többszörös áttétellel valósul meg ez a nevelői magatartás: a szerző a tanulók igényeit és szükségleteit azzal látatja és érezteti meg velünk, pedagógusokkal és oktatástervezőkkel, hogy könyvében úgy kezel bennünket,

olvasókat – a programozott oktatásról tanulókat –, ahogyan nekünk kell bánnunk azokkal, akik tőlünk tanulnak.

A könyv hitelesen érzékelteti, hogy a tankönyvíró-pedagógus csak a tanuló-olvasóval együttműködve érheti el célját, és egyben megmutatja, hogy pedagógiai eszköztársunk milyen rejtett tartalékai mozgósíthatók ennek érdekében. Az anyagelrendezés célszerűsége és ötletessége, a tanított anyaghoz és az olvasóhoz egyaránt alkalmazkodó változatos stílus és feldolgozási mód, humor és humánus, a nyomtatott információközlés sajátos lehetőségeinek szinte maradéktalan kiaknázása, játékos komolyság jellemzi és „teszi fogyaszthatóvá” a „Programozott oktatás?” című könyvet, amely – hisszük és reméljük – katalizátora lesz egy korszerűbb magyar tankönyvstílus kialakulásának és elterjedésének.

Külön figyelmet érdemel a könyv ötletes és gondos technikai szerkesztése. A szokottnál sokkal bonyolultabb tördelés, a címelrendezés, a kétszínnyomás, a szedéstűkör és betűtípusok változatossága nagyszerűen szolgálja a mondanivaló kiemelését. Dicséret illeti a könyv szerkesztőjét és munkatársait, akik egyttal példát mutattak arra, hogy a korszerű tankönyv előállításában mennyire szükséges és gyümölcsöző a team-szerű együttműködés, amelyben a sokféle szaktudás együtt szolgálja azt a célt, hogy a könyv üzenetei eljussanak az olvasóhoz.

Kádárné Fülöp Judit

SZERZŐINK

Dr. Mieczysław Pęcherski egyetemi tanár (Varsói Tudományegyetem), Ritoók Pálné dr., tudományos főmunkatárs (MTA PKCS), dr. Vásárhelyi Zsuzsanna főisk. adjunktus (Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskola, Győr), Kárpáti Andrea tud. ösztöndíjas (ELTE Budapest), dr. Bán Ervin nyelvtanár (Műszaki Egyetem, Budapest), dr. Tóth Lajos, a neveléstudományok kandidátusa, tanszékvezető főisk. tanár (DATE Mezőgazdasági Főiskolai Kara, Szarvas), Réti Rózsa, az MTA-OM Köznevelési Bizottságának titkára (Budapest), dr. Kovács Máté osztályvezető (Magyar UNESCO Bizottság, Budapest), dr. Barács Ágnes tud. munkatárs (Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont, Budapest), dr. Nádasi Mária egy. adjunktus (ELTE Budapest), dr. Ballér Endre, a neveléstudományok kandidátusa, osztályvezető h. (OPI Budapest), dr. Bábosik István, a neveléstudományok kandidátusa, egy. docens (ELTE Budapest), Nagy Lajos főigazgató (Tanítóképző Főiskola, Esztergom), Réthy Endréné dr. egy. adjunktus (ELTE Budapest), Timár István egy. adjunktus (ELTE Budapest), dr. Inkei Péter tud. munkatárs (MTA PKCS), Kádárné dr. Fülöp Judit, csoportvezető (OPI Budapest).